

grote meerderheid van de commissie-Visman¹, maar de juichkreet, door haar aangeheven, stond goeddeels naast de werkelijkheid van een gebied waar de nationalistische en de Islamietische bewegingen het besef van de geestelijke en materiële *belangentegenstellingen* hadden versterkt.²

★

In de laatste maanden van '40 en in vrijwel het gehele jaar '41 werkte de commissie-Visman in stilte verder. Op 9 december '41, één dag na Japans

¹ Binnenskamers hadden de leden Moelia, Soejono, Soepomo en Wertheim herhaaldelijk getracht, in het verslag elementen te brengen die van meer begrip voor het streven der nationalististen getuigden, maar voorzitter Visman had met zijn gezag weten te voorkomen dat zijn uiteindelijke tekst wezenlijk werd gewijzigd; 'met schaamte' dacht Wertheim in '46 terug aan het feit dat hij het verslag desondanks had mee-ondertekend. (W. F. Wertheim: 'Nederland op de tweesprong', *De Nieuwe Stem*, 1946, p. 268). ² Wij vermelden in dit verband dat het gouvernement in de periode mei '40-december '41 op een aantal belangrijke punten rekening hield met wensen en verlangens die in kringen van overtuigd-Islamieten naar voren waren gebracht.

Om te beginnen ging het gouvernement steun verlenen aan de in Saoedi-Arabië verblijvende, uit Indië afkomstige *hadj*-gangers en hun familieleden en droeg het zorg voor de terugkeer naar Indië van de meesten hunner. In mei '40 bevonden zich in Mekka, Medina en Djeddah ca. zeventuizend uit Indië afkomstige Indonesiërs en Arabieren. Sommigen woonden daar al tientallen jaren en wensten ook in de heilige steden Mekka en Medina te sterven, maar de meeste anderen begeerden na de *hadj* naar Indië terug te keren. Velen van deze konden slechts in leven blijven doordat zij regelmatig uit Indië enig geld ontvingen. Met die geldzendingen liep het spaak toen in mei '40 de deviezencontrole werd ingevoerd. Het gevolg was dat in de zomer bij allerlei Indonesische organisaties, vooral bij de *Miai*, noodkreten binnenkwamen die namens ca. drieduizend in Mekka gestrande pelgrims waren verzonden. De inheemse dagbladpers begon hier veel misbaar over te maken maar dit verstomde toen het gouvernement in oktober deed weten dat het zelf per maand f 8 000 naar Mekka zou zenden (de *Miai* zond geringere bedragen) en schepen zou sturen om de pelgrims en allen die zich bij hen bevonden, naar Indië terug te brengen. Midden december werden in Mekka de eerste steungelden gedistribueerd: de Nederlandse vice-consul gaf aan ca. drieduizendvijfhonderd pelgrims elk ca. f 3,60 – die steunverlening werd voortgezet op basis van een dubbeltje per persoon per dag: voldoende om enig voedsel te kopen. In mei '41 kwam het eerste repatriëringsschip in Indië aan – de pelgrims waren kosteloos vervoerd en hun was ook kleding uitgereikt. In totaal waren begin december '41 ruim zeven- van de achtduizend uit Indië afkomstige Indonesiërs en Arabieren gerepatriëerd. Een kleine duizend waren toen in Saoedi-Arabië achtergebleven: Islamietische voorgangers en Islam-studenten; wij hebben over die groep in deel II b meer te schrijven.

Dan zij vermeldt dat het gouvernement in de herfst van '40 krachtig liet ingrijpen